

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

Kaczér Illés a magyar irodalom méltatlanul elfeledett értéke, kiválósága. Nem tartozott az irodalom műfaji megújítói közé, nem bontotta fel a formát és nem hozott létre új irodalmi irányzatot, viszont hiteles figurákat ábrázolt, meggyőzően motivált cselekménysorokat mutatott be, életszerű helyzeteket teremtett és meggyőző biztonsággal festett széleskörű társadalmi tablókat, amelyeken belül empátiával ábrázolta az egyéni történéseket. Annak ellenére, hogy több műve zsidó közegben játszódik, és élete végén ő maga Izraelben élt, mégsem nevezhetjük pusztán zsidó írónak, ahogy Bernard Malamudot vagy Isaac Bashevis Singert sem, hiszen a műveikben élénk tárt világ általános emberi viszonylatok modellezésére alkalmas. Kaczér Illés jelentékenyebb alkotó annál, hogysen egy nép, nemzet vagy etnikum szűk kategóriájába lehetne sorolni, művei az emberi kultúra közös kincsét alkotják. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy tárgyismerete, tematikája, a témakör iránti elkötelezettsége alapján méltán sorolhatjuk a magyar nyelvű zsidó irodalom kiemelkedő alkotói közé.

Kaczér Illés 1884. október 10-én Szatmárnémetiben született. Édesapja *Stern József* kiskereskedő volt, eredetileg a kárpátaljai Husztról származott¹. Édesanyja *Róth Fáni*. (Ő Szilágyszérből vándorolt Szatmárnémetibe). Ellentétben szüleivel, ez a város Kaczér Illés számára a szülővárosa, gyerekkora helye, és művészetének ihlető erőforrása. Az volt még akkor is, amikor nem nevezte néven, hiszen a zsidó közösségi lét megtartó erejét itt tapasztalta meg az író, itt ismerkedett meg a zsidó lét belső ellentmondásaiból és külső fenyegetettségéből fakadó szorongó, küzdő, a küzdelmet fel nem adó szemlélettel is. (Szatmárnémeti nemcsak, mint kiindulópont és viszonyítási alap, hanem mint konkrét

¹ A család Ignác születésekor a Kölcsey utcában lakott. Az öreg Stern a székesegyház előtt, a piacon különböző üvegeket árult, abból tartotta fenn népes családját. Gyermekai közül Ignác és Mór vált ismerté, utóbbi, mint újságíró. Forrás: Csirák Csaba: Szatmári örökségünk. Szatmári Magyar Hírlap, 2012.05.31., csütörtök, VII. (XXIX.) évfolyam, 2059. szám.

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

témaforrás is nagy szerepet játszik Kaczér műveiben. „Ötvárnak” nevezi, és egyik fontos regénye, a Jerikó ostroma című munka éppen arról szól, hogy a Szatmárnémetiből a király értelmetlen rendelete miatt kitelepített zsidók milyen hosszú időn át és milyen szívósan küzdöttek azért, hogy szülővárosukba visszajuthassanak.)

Eredetileg Stern Ignácnak hívták, később – különböző próbálkozások után – a Kaczér Illés nevet választotta írói névül. 1912-ben megkapta ehhez a Belügyminisztérium engedélyét is. Első novellái a helyi újságban, a Szamos című napilapban jelentek meg (pl. A Vezércikk című). Versek is publikált (Rapszódia, A tavasz hajszolása). Nemsokára egy színdarabbal állt a közönség elé, ezt nemcsak a szatmárnémeti színház játszotta (A füst), hanem előadták Budapesten és más városokban is.

1916-ban jelent meg első regénye (Khafrit, az egyiptomi asszony), majd 1918-ban követte ezt a második (A fekete sas). Írásai jelentek meg a Pester Lloydban, a Múlt és Jövőben, az Újságban, sőt a Nyugatban is. Ekkor már az Új Szatmár című lap szerkesztője.²

Mint oly sok más kortársát, őt is lelkesítették a demokratikus eszmék, és 1918 őszén röpiratban támogatta a forradalmat.

A Tanácsköztársaság leverése után ő is emigrált Bécsbe. Demokratikus gondolkodása és zsidó volta miatt veszély fenyegette Horthy Miklós Magyarországon. Bécsből hazahívták – igaz, nem Magyarországra, hanem Romániába, egész pontosan Erdélybe, Kolozsvárra. 1923-ig dolgozott az Új Kelet³ című napilap szerkesztőségében. Jelentős tényezője volt az erdélyi

² Ezt a lapot ő alapította.

³ Ez a lap a Tel-Avivban megjelenő magyar nyelvű újság elődje. Az Új Kelet című magyar nyelvű napilapot 1918. december 19-én alapították Kolozsvárott, Chajjim Weiszburnak, a cionista mozgalom egyik vezéralakjának a kezdeményezésére. A lap szerkesztőségének vezetőségi tagjai ekkor Székely Béla, Giszkalay János, Kaczér Illés, Újvári Péter, Szabó Imre, Benamy Sándor, Salamon László és Danzig Hillél voltak. Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása (1940) után a lapot betiltják a kor hatóságai. 1948-ban a lapot Marton Ernő újraindította Tel-Avivban. Forrás: Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közirás,

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

magyar irodalomnak, a kolozsvári színházban több színdarabját is bemutatták (Megjött a Messiás, Tűz és Gólem ember akar lenni).

1924-ben emigrált Romániából Csehszlovákiába.⁴ Itt rövidesen írói sikereket könyvelhetett el. A Dr. Hulla című novelláskötete 1926-ban jelent meg Kassán. A nemzetközi hírnevet egy 1936-ban Pozsonyban megjelent regény, az Ikongo nem hal meg hozta el számára.⁵

A történet egy fiatal néger fiúról, Ndzsangéziról szól. Ndzsangézi Párizsba kerül, cipőtisztításból tartja fenn magát. A regény tehát az európai irodalomban nagy hagyományokra visszatekintő „vadember”- toposzt eleveníti fel, de ezt a helyzetet elődeivel ellentétben nem a fehérek társadalmában tapasztalható ellentmondások szatirikus leleplezésére használja, hanem a kirekesztettség ábrázolására illetve arra, hogy bemutassa, a børszínétől menekülni próbáló Ndzsangézi számára éppen a fekete emberek közössége nyújtja a megtartó erőt. Kaczér művének az Európában akkor már veszélyesen terjedő fasizmus különös felhangot adott. Kaczér Illés az eredeti, ősi, afrikai kultúrát tisztábbnak ábrázolta, mint a modern európaiat. Ndzsangézi szembesíti az emlékeiben élő nagy varázsló, Ikongó meséit a párizsi élettel, s úgy találja, hogy ez a pénzhajhász, önző, kirekesztő világ rosszabb annál, mint amit ősei a mítoszokban örökül hagytak rá. Azt megállapítja, hogy itt, Párizsban „nem vagyunk rabszolgák. De szabadok se vagyunk. Nincs hazánk”⁶. Amikor pedig találkozik a fekete emberek közösségével, eljut annak felismeréséig, hogy ez a közösség hitelesebb értékeket őriz, mint az az új világ, amibe olyannyira szeretne beilleszkedni, hogy

tudományos irodalom, művelődés V. (S–Zs). Főszerk. Dávid Gyula. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion; Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 2010, valamint: Az Új Kelet ünnepi száma, 2008. május 7.

⁴ Kaczér Illés Romániában megjelent művei: *Megjött a Messiás* (dráma 3 felvonásban, Kolozsvár, 1921); *Gólem ember akar lenni* (drámai szimbólum 1 felvonásban, Kolozsvár, 1922); *A vakember tükre* (novellák, Kolozsvár, 1923); *Sárkányölő további kalandjai* (szatirikus regény, Kolozsvár, 1923); *Jancsi. Egy kisfiú tüszentései, szuszogásai és röhögései, valamint a hihetetlenül határos egyéb csínytevései...* Brassó, 1923).

⁵ Kaczér Illés: *Ikongo nem hal meg*. Kultúra Könyvkiadó Vállalat – Csehszlovákiai Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Bratislava-Pozsony, 1936.

⁶ Kaczér Illés: i.m. I/112.

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

ha lehetne, børszínét is megváltoztatná. „Ahogy itt ült közöttük, hallgatott és felelgetett, még fokozottabban érezte, hogy egy nagy család, a négercsalád tagja, és kezdte megérteni, hogy a testvérei annyian vannak, mint csillag az égen. A csillagok szeretik egymást, ragyognak, és vigyáznak egymásra”.⁷

„A néger tematika nem szokatlan az 1930-as években, az ősi néger kultúra akkoriban új impulzusokat adott a háborúban megfáradt európai művészet számára, s a tisztaság forrását jelentette. Ugyanakkor a fekete emberekkel való bánásmód a fajok korabeli társadalmi egyenlőtlenségére is rávilágított. Az ősi, tiszta kultúra védelmére nagyobb hangsúlyt kell fektetni a terjedő fasiszta eszmékkel szemben – Kaczér szokatlan felhangot adott ennek a kultúravédelemnek azáltal, hogy a néger kultúrát tisztábbnak, ősbibbnek ábrázolja a fehérekénél, ahol az ital, a dzsessz, a pénz, az élvezetek hajhászása az érték. Ndzsangézi legalábbis ezt látja Párizsban, emlékeiben pedig Ikongó meséje él, aki nagy varázsló volt, végtelen hatalommal” – írja egy tanulmányában Gál Éva.⁸

Kaczér – noha megpróbálkozott azzal is, hogy a korban népszerű avantgarde irányzatokat kövesse – mégis alapvetően a polgári humanizmus képviselője maradt. Ungvári Tamás írja: „A hagyományos humanista irányzatok képviselőinek tehát egyfelől azokat nevezzük, akik kívül maradtak az »avantgárd hivatalos« mozgalmain [...] kemény vitába is bocsátkoztak velük (pl. Thomas Mann Brechttel), másfelől életművükben érvényesült bizonyos totalitásra törekvés, a világ átfogó tükrének megalkotására bejelentett igény.”⁹

Kaczér Illés ezután különböző európai nagyvárosokban próbált gyökeret eresztetni. Annak ellenére, hogy mindenütt imponáló sikereket ért el, sehol sem találta meg az otthonát.

⁷ Kaczér Illés: i.m. II/39.

⁸ Gál Éva: A humanista értékörzés regényei az első Csehszlovák Köztársaság magyar irodalmában. Irodalmi Szemle, 2012. Forrás: <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-augusztus/1394-gal-eva-a-humanista-ertekrzes-regenyei-az-els-csehszlovak-koeztarsasag-magyar-irodalmaban>

⁹ Ungvári Tamás: A modern regény válaszútjain. Gondolat, Budapest, 1984, 225–226.

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

Visszatért Bécsbe, a Die Stunde című lapnál dolgozott. 1927 és 1933 között Németországban élt, a Berliner Tageblatt mellékletének főszerkesztője és kedvelt novellaíró volt. 1933-ban a pozsonyi Magyar Újság egyik szerkesztője. 1938-ig megfordult Pozsonyban, Prágában, Párizsban, Stockholmban, Zürichben. Kaczér Illés egy rövid budapesti tartózkodás után 1938-ban Londonba emigrált. 1939 januárjától Londonban Korda Sándor filmvállalatánál forgatókönyvíró és dramaturg volt, újságíróként is dolgozott. Rövidesen az *alija* mellett döntött, Izraelbe költözött és itt is élt 1980. március 2-án bekövetkezett haláláig. Trilógiája (tulajdonképpen tetralógiája¹⁰) amelyben életművét összefoglalja, Izraelben születik. (Ne félj, szolgálám, Jákob,¹¹ Jerichó ostroma,¹² Három a csillag¹³. Idetartozik, negyedikként a Kossuth Lajos zsidaja¹⁴ című regény is.)

Ez a több nemzedék történetét felölelő mű a magyar zsidóság történelmi regénye. Ennek egyik fontos része a Három a csillag című regény.

Egy működő emberi közösséget látunk a Három a csillag című regényben, amelyet természetesen a zsidó paraméterek határoznak meg, hiszen zsidók közösségéről van szó, de éppen Kaczér Illés egyénítő képességének, az egyediben az általánost felmutatni tudó írói vénájának köszönhetően magára ismerhet benne bárki. Ami átélhető, saját életére vetíthető gyúanyagként nem ismerhet viszont fel benne bárki, hiszen a zsidóság egyik lényege: a humanizmusa, hagyomány-tiszteletének és megújulási képességének dichotómiája, a személyek rivalizálásának szétfeszítő erejét ellensúlyozni képes zsidó szolidaritás.

¹⁰ Maga Kaczér Illés így írt erről: „Az elmúlt év őszén fejeztem be *Három a csillag* címen legújabb regényemet, amely most tavasszal került ki két kötetben az Új Kelet tel-avivi nyomdájából. Része ez annak a *Zsidó legendának*, amelynek első két regénye, *Ne félj, szolgálám, Jákob* és *Jerichó ostroma* magyarul szintén Tel-Avivban jelent meg először. Angolul már előbb megjelentek *Fear not my Servant Jacob* és *The Siege of Jericho* címen Methuennél Londonban, és *The Siege* címen egy kötetben a Dial Pressnél New Yorkban. Ezzel befejeztem a tervbe vett trilógiát, amelyet most sokan tévesen tetralógiának neveznek. A félreértésre a *Három a csillag* második kötetének címe: *Kossuth Lajos zsidaja* ad okot, holott a két kötet egy regénynek számít.” Forrás: Kaczér Illés levele Darvas Simonnak, London, 1956. július 31. Közreadja: Szalai Anna.

¹¹ Tel-Aviv, 1952.

¹² Tel-Aviv 1954.

¹³ Tel-Aviv, 1955-56.

¹⁴ Tel-Aviv, 1956.

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

Amikor arra keressük a választ, miért biztatja a holokauszt után keletkezett műveiben, sőt: a holokauszt tragikus tapasztalatát bizonyos mértékig szemléletében, kérdésselvetéseiben már integráló műveiben¹⁵ Kaczér Illés, az Örökkévaló szavaival a zsidókat, illetve általában az emberben bízó olvasóit miért tölti el reménnyel: „Ne félj szolgám Jákób” –, akkor a trilógiának pontosan erre az elemeire kell hivatkoznunk. Kaczér Illés regényeiből megtartó erőként az élő zsidó közösség humanizmusa, együttműködő ereje bontakozik ki.

A szerzőnek magának egyébként mintha más lenne a véleménye. Mint oly sok más szerzőnél, az írói színvonalra, a hitelességre, az őszinteségre törekvés a műben felülírja a szerző koncepcióját. Kaczér Illés ugyanis műve egyik leghangsúlyosabb részére, a befejezésre olyan magyarázatot időzít, amely valahogy az ősapákkal, a csillagokkal kapcsolja össze annak okát, hogy miért ne féljen a számtalan csapás által sújtott és a legkülönbözőbb veszélyekkel szorongatott zsidó közösség. Tehát mintegy az „Örökkévaló teremtő erejére” utal. A Három a csillag befejező sorai költői-énerősítő magyarázattal szolgálnak.

Mert ki tudja mi a három?

Én tudom, mi a három.

Három a csillag.

–De Aba bácsi – kiáltották utána. – Tizenegy a csillag.

¹⁵ Kaczér Illésnek a holokauszttal kapcsolatos tisztánlátására jellemző, hogy már a háború előtt pontosan érzékelte a veszélyt, amikor 1936 őszén és 1938 tavaszán előadókörúton volt a Felvidéken és Erdély északi részében, Máramarosszigeten a Felelet a zsidókérdésre címen tartott előadást. Ekkor vitába keveredett a várható eseményekről. Ő maga így ír erről: „Kérdőre vont a nyílt utcán, miért lázítom az ifjúságot apái ellen, az apákat pedig miért ijesztem, hogy szedjék a sátorfájukat és induljanak Erecbe, de mihamarább, mert olyan véres korszak vár itt a zsidóságra, amelyet a zsidó népek katasztrófákban és tragédiákban nem éppen szegény történelme nem ismer. [...] Nem védekeztem különösebben, csak megjegyeztem, hogy [...] azt mondtam, amit érzek, tudok, hiszek, és amit a lelkiismeretem diktál. A katasztrófa, amelyet látok, azt más is láthatja vagy kiszámíthatja. De ha mindenki más hallgat, nekem meg kell szólalnom.” Forrás. Kaczér Illés: Máramaroszigeti emlékek, 1959. Közreadja Szalai Anna: Hagyomány és újítás a pesti zsidónegyed közösségi életében az 1830-as években Kaczér Illés Zsidó legendájában. Budapest Főváros Levéltára. http://bfl.archivportal.hu/kateg-26-1-budapesti_negyed.html

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

–Azok a baljós csillagok. A jó csillag... Ki tudja, mi a három? Én tudom, mi a három...

–Három az ősapa, Aba bácsi.

–Az, gyermekem, egy és ugyanaz. A három ősapa és a három csillag. Csak a csillagok nemzenek csillagokat.”

A regény tanúsága szerint azonban nem az ősapák mentik meg a zsidóságot, noha mozgatják szájukat a föld alatt, ha utódaik közül valaki a Tórát olvassa. Nem. A zsidóságot Mailech menti meg, az élő fiatalember, aki mindent másképp csinál, mint ahogyan kellene és mégis mindent jól csinál. Mert tehetséges. Mert szorgalmas. Mert vannak ötletei. És mert legyen bármekkora újító, rendkívül fontos számára a hagyomány, a közösség, az összetartás. Nem egyedül küzd és nemcsak önmagáért. Nem szerepel a regényben, de következik belőle: hogy és nemcsak a zsidókért. Mert, ahogy nem épült volna fel Újpest a zsidók nélkül, Löwy Izsák, Nyúlőr Aba, Golberg Joel, Dvorka néni és a fiatal Mailech nélkül, úgy nem épült volna fel a modern, polgári Magyarország sem.

Ez a tábló más képet fest a születő Magyarországról, mint amit a reformkorról eddig olvastunk, de hiteles képet. Olyan képet, amely nélkül minden eddigi tudásunk féloldalasnak számítana. Csak így, Kaczér Illés regényfolyamának tükrében láthatjuk reálisan, a valóságnak megfelelően azt a nagyszerű munkát, amely közös hazánkat létrehozta.

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

BACHER VILMOS

1911 „A zsidó irodalom fogalmáról” in: Magyar Zsidó Almanach, 193– 194.

CSIRÁK CSABA

2012 Szatmári örökségünk. Szatmári Magyar Hírlap, 2012.05.31. csütörtök, VII. (XXIX.) évfolyam, 2059. szám.

GÁL ÉVA

2012 A humanista értékörzés regényei az első Csehszlovák Köztársaság magyar irodalmában. Irodalmi Szemle, Forrás: <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2012/2012-augusztus/1394-gal-eva-a-humanista-ertekrzes-regenyei-az-els-csehszlovak-koeztarsasag-magyar-irodalmaban>.

KACZÉR ILLÉS

1959 *Máramarosszigeti emlékek*. Közreadja SZALAI Anna: Hagyomány és újítás a pesti zsidónegyed közösségi életében az 1830-as években Kaczér Illés Zsidó legendájában. Budapest Főváros Levéltára. http://bfl.archivportal.hu/kateg-26-1-budapesti_negyed.html.

KACZÉR Illés levele Darvas Simonnak, 1956. július 31. London. Közreadja: SZALAI Anna.

KACZÉR ILLÉS

1936 *Ikongo nem hal meg*. Kultúra Könyvkiadó Vállalat – Csehszlovákiai Magyar N
2002 *Az országutak népe*. Kaczér Illés "Zsidó legendá"-jának forrásvidékéről. Irodalomismeret, 2002. november. 39-58. old.

SZALAI Anna

Hagyomány és újítás a pesti zsidónegyed közösségi életében az 1830-as években Kaczér Illés Zsidó legendájában. Budapest Főváros Levéltára. http://bfl.archivportal.hu/kateg-26-1-budapesti_negyed.html.

SZALAI Anna

2002 *Házalók, árendások, kocsmárosok, uzsorások*. Zsidóábrázolás a reformkori prózában, Osiris Kiadó, Budapest

UNGVÁRI Tamás

1984 *A modern regény válaszüttjain*. Gondolat, Budapest

Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja

Torontáli Judit, MA

Torontáli Judit héber nyelvet oktat az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen. Izraelben érettségizett. Végzett judaisztika tanár (BA) és kultúratörténész (MA). Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója.

Judit Torontáli is a renowned Hebrew language teacher at the Jewish Theological Seminary - University of Jewish Studies in Budapest, Hungary. She graduated from high school in Israel, and holds a BA degree as Teacher of Judaism. She earned her MA degree in History of Jewish Culture, and at present she is one of the students of the Doctoral School of the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies.

Útmutatás azok számára, akik a cikket idézni kívánják:

TORONTÁLI, Judit 2014 Stern Ignác, az elfeledett próféta, avagy Kaczér Illés életútja *Yerusha. Zsidóság és kulturális antropológia. Online folyóirat. 2014/2.*

url: <http://www.yerushaonline.com/content/?v=98kg30op>